

Mana olarak "Sebeplerin bir araya gelmesi, neticenin meydana gelmesi için duadır." deniyor Yirmi Dördüncü Mektup'ta. Tüm sebepler mevcut olmasına rağmen, sonucun yine de elde edilemediği duruma örnek ya da örnekler verir misiniz?

"Hem şu istidat lisanıyla dua nev'inden birisi de şudur ki: Esbabın içtimaı, müsebbebin icadına bir duadır. Yani, esbab bir vaziyet alır ki, o vaziyet bir lisan-ı hal hükmüne geçer; ve müsebbebi, Kadîr-i Zülcelâlden dua eder, isterler. Meselâ su, hararet, toprak, ziya, bir çekirdek etrafında bir vaziyet alarak, o vaziyet bir lisan-ı duadır ki, 'Bu çekirdeği ağaç yap, yâ Hâlıkımız' derler. Çünkü, o mu'cize-i harika-i kudret olan ağaç, o şuarsuz, câmid, basit maddelere havale edilmez, havalesi muhaldir. Demek, içtima-ı esbab bir nevi duadır."(1)

Mesela, bir kişi çok zekidir, çok çalışkandır, çok fırsatlar eline geçer, ama zengin olamaz; bunu etrafımızda çoklukla görürüz. Bir öğrenci çok çalışır imtihan için bütün sebeplere müracaat eder, ama imtihan günü kader bir engel çıkarıp imtihanı kazandırmaz. Sebeplerin bir araya gelmesi mutlak sonuca götürmez.

Hatta İmam Gazali Hazretleri "*illiyetin zorunluluğu*" esasını tamamen reddediyor. **İlliyet**, sebep ile sonuç arasındaki ilişkiye veya her olayın bir sebebi olduğunu ileri süren felsefî teoriye verilen isimdir.

"İlliyet teorisi" belli sebeplerin, belli sonuçlar doğuracağını ve sonuçların kendilerini meydana getiren sebeplerle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu teoride en önemli husus, sebebin sonucu meydana getirmesi düşüncesidir. Sebepler yalnızca sonuçlarla birlikte bulunmayıp, kendilerinde bulunan (tabii) güç ve yeteneklerle sonuçları meydana getirmektedirler.

İmam Gazali Hazretleri eleştirileriyle, varlık alanında biri diğerinden tamamen farklı olan iki şeyden birinin varlığının, diğerinin varlığını, yokluğu da diğerinin yokluğunu gerektireceği iddiasının felsefenin bir yanılması olduğunu ve bunun aksini iddia etmenin mantıksal olarak imkânsızlığa yol açmayacağını göstermeye çalışmıştır.

İmam Gazali Hazretleri, filozofların "*zorunlu sebeplilik*" konusundaki düşüncelerini, Tehafütü'l Felasife adlı eserinde şu temel argümanla eleştirmiştir:

“Alışkanlık eseri sebep diye inanılan şeyle, sonuç diye inanılan şey arasındaki birliktelik bizce zorunlu değildir. Bilâkis ikisi birbirinden farklı şeylerdir. Birinin kabul edilmesi (isnat) diğerinin kabul edilmesini gerektirmediği gibi, birinin reddi (nefy) de diğerinin reddedilmesini gerektirmez. Yine birinin varlığı için, diğerinin varlığı zorunlu olmadığı gibi, birinin yokluğu diğerinin yokluğu için zorunlu değildir.”

"Örneğin; susuzluğu gidermek ve su içmek, doymak ve yemek, yanmak ve ateşle temas, aydınlık ve güneşin doğması, ölüm ve boynun kesilmesi, iyileşme ve ilaç alma, müshil hapi içime ve ishal olma gibi birlikteliklerle, buna benzer tıpta, astrolojide, sanatlarda ve değişik mesleklerdeki gözleme dayalı birlikteliklerde, zorunlu bir ilişki söz konusu değildir. Bu olguların birlikteliği, Allah'ın önceden takdir ettiği şekilde, bunları birbiri ardınca yaratması nedeniyledir."(2)

Dipnotlar:

(1) bk. [Mektubat, Yirmi Dördüncü Mektup'un Zeyli.](#)

(2) bk. İmam Gazali, Tehafütü'l-Felasife.